

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

САДУЛА Любомира Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент,
юридичний факультет Європейського університету

ПЕТРІВ Ірина Романівна - студент магістратури, юридичний факультет
Європейського університету

МАКСИМОВИЧ Соломія Романівна - студент магістратури, юридичний
факультет Європейського університету

DOI 10.32782/NP.2022.3.14

У статті констатовано, що сьогодні в Україні питання кримінально-правової протидії колабораціонізму наразі отримало належне законодавче вирішення. Верховна Рада України сім разів намагалася вирішити цю проблему у відповідних проектах законів України. І лише початок відкритої широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України спонукав Верховну Раду України реалізувати один з таких варіантів криміналізації колабораційної діяльності.

У зв'язку з цими подіями 3 березня 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)», на підставі якого у КК України окремою статтею (ст.111-1 КК України) було встановлено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Відповідні нововведення викликали як гостру критику, так і підтримку.

Сьогодні питання колабораціонізму, його поняття, ознаки та види, межі юридичної відповідальності колаборантів тощо набувають особливої значущості в Україні, враховуючи триваючу досі окупацію частини її суверенних територій, що відбулася з початком російської агресії, поєднаної з використанням гібридних методів ведення війни. Водночас явище колабораціонізму, досить ретельно розглянуте у працях учених-істориків, у юридичній науці донедавна залишається недостатньо вивченим.

Ключові слова: колабораціонізм, колабораційна діяльність, злочини проти основ національної безпеки України, кримінальна відповідальність; державна зрада.

Постановка проблеми

24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, що призвело до великої кількості людських жертв, руйнувань інфраструктури та економічних втрат нашої держави. «Ряд громадян України та юридичних осіб сприяли чи продовжують сприяти РФ у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, включаючи підтримку збройних формувань та окупаційних адміністрацій держави-агресора та інші дії, які кваліфікуються як колабораціонізм. Більше того, наразі особи, причетні до здійснення колабораціонізму, продовжують претендувати на високі посади в державі, впливати на формування державної політики чи інформаційного простору України, що є неприпустимим в умовах продовження збройної агресії та ведення бойових дій» [1]. Загалом до основних видів колабораційної діяльності відносять наступні: економічний – співробітництво у будь-яких галузях економіки (продуктовий, сільськогосподарський тощо); культурний (духовний) – співробітництво з окупантами в духовній (релігійній) сфері, що під час війни сприяє поширенню серед населення віро-підданських почуттів православ'я, пропаганді «руського світу», підвищенню психологічного настрою окупантів; побутовий – пов'язаний із встановленням дружніх відносин між окупантами та населенням; політичний – підтримка країни-агресора на міжнародній арені в різних організаціях, неприєднання до застосовуваних економічних санкцій, продаж

зброї, надання своїх ринків для збуту нафти, газу та ін. товарів тощо; адміністративний колабораціонізм – співробітництво в окупаційних органах влади; освітній – перехід навчального закладу на навчання за програмами країни-агресора тощо [2]. Так, відповідно до статистичних даних звітності з 24 лютого 2022 р. Національною поліцією України було зареєстровано понад 700 кримінальних проваджень, пов'язаних з колабораціонізмом. Найбільше кримінальних проваджень було в Луганській (162) та Херсонській (55) областях, а також у м.Києві (155) [3]. А тому проблеми кримінально-правової протидії колабораційній діяльності в умовах сьогодення набувають особливої актуальності та значущості.

Стан теоретичного дослідження

Питання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність розглядалось у працях М. Акімова, О. Головкина, О.Іларіонова, В. Кубальського, Є. Письменського, А. Політова, М. Рубашенка, О. Сапожнікова, І. Сказко та інших. Відповідна проблематика є новою та не достатньо апробованою, а відтак наукова полеміка з цього приводу не втрачає своєї гостроти.

З огляду на **це метою** статті є аналіз питань кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність.

Виклад основних положень

Поняття колабораціонізму (від слова «collaboration») означає добровільну та навмисну співпрацю з ворогом у його інтересах на шкоду своїй державі та її союзникам [4, с. 4]. Депутатами ВРУ неодноразово (сім разів) вносились пропозиції щодо запровадження кримінальної відповідальності за колабораціонізм. Скажімо, у проекті Закону «Про внесення змін до КК України (щодо колабораціонізму та посилення відповідальності за державну зраду)» від 20 грудня 2017 р. № 7426 мала місце пропозиція доповнити статтю 111 КК України новими формами державної зради: усвідомлена та добровільна співпраця з державою-агресором, у її інтересах, зайняття посад, зокрема і виборних, в окупаційних органах держави-агресора [5]. Втім такий законопроект зазнав конструктивної критики, оскільки поняття «співпраця» є широким за

обсягом та науковою спільнотою відноситься до оцінних, що як наслідок, несе загрозу у його неоднозначному тлумаченні. З цього приводу влучно зауважує М.Б. Стиранка, вважаючи, що «запровадження відповідних змін принесло би більше шкоди, аніж користі, оскільки «під прицілом» опиняться жителі АРК, Донецької та Луганської областей, які не захотіли залишати своїх домівок, майно і, звісно, змушені вступати «в контакт» з окупаційними органами держави-агресора задля забезпечення належних умов свого існування (працевлаштування, оформлення соціальних виплат тощо)» [6, с.113]. Очевидно, що поняття «співпраці з окупантом» слід розглядати з двох сторін. Так, не виключеними є випадки, коли жителі окупованих територій вимушені співпрацювати з представниками держави-агресора задля збереження власного життя і здоров'я чи їх близьких. В такому випадку мова йде про фізичний чи психічний примус, а тому в діях таких осіб відсутній склад кримінального правопорушення. Якщо ж особа без жодного примусу на добровільній основі вступає в контакт з окупаційними органами держави-агресора, то немає сумнівів, що її дії є суспільно небезпечними та повинні отримати належну кримінально-правову оцінку.

Також проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм» від 6 грудня 2019 р. було запропоновано встановити кримінально-правову заборону колабораціонізму, як особливої форми державної зради, який полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями. До проявів колабораціонізму запропоновано відносити не лише сприяння з боку громадян України захопленню українських територій, допомогу агресору, організацію псевдореферендумів, службу в окупаційній адміністрації тощо, але й «торгівлю на крові», постачання електроенергії на окуповану територію і вугілля за сумнівною формулою «Роттердам+», організацію схеми «пенсійного туризму», гастролі

українських виконавців на території держави-агресора, участь в ток-шоу на московському телебаченні тощо [7]. Втім такі спроби не принесли очікуваного результату, а відповідний законопроект зазнав критики, оскільки невизначеним залишалося поняття співробітництва; не розкриті відмінності інформаційного та медійного співробітництва; не з'ясовано чи слід вважати колабораційною діяльністю здійснення підприємницької діяльності на окупованих територіях тощо.

В подальшому проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за побутове, адміністративне, економічне, військове, політичне, військово-політичне та інше співробітництво з державою-агресором - колабораціонізм)» від 23 лютого 2021 р. було запропоновано визначити колабораціонізм як умисне і добровільне співробітництво громадянина України з державою-агресором або її представниками у будь-якій формі, в інтересах держави-агресора і на шкоду національній безпеці України чи її союзників. Пропонувалося встановити санкцію за вчинення таких діянь у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією майна або без такої [8]. Однак і цей законопроект не увінчався успіхом. Так, у Висновку Головного управління на вищевказаний законопроект вказувалося, що кримінальна відповідальність за окремі злочинні прояви колабораціонізму вже передбачена у вигляді певних форм державної зради, а тому аналіз запропонованих у примітці до ст. 111-1 КК України форм колабораціонізму фактично свідчить про намагання суб'єктів права законодавчої ініціативи деталізувати (уточнити) ті прояви державної зради, що сформульовані законодавцем у диспозиції ст. 111 КК України. Більше того, обґрунтованість пропозиції щодо згадки у понятті «колабораціонізм» про шкоду національній безпеці союзників України викликає сумніви, оскільки родовим об'єктом кримінальних правопорушень, розташованих у розділі I Особливої частини КК, є національна безпека України, тобто, захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів

України від реальних та потенційних загроз [9].

Втім нарешті проблема кримінально-правової протидії проявам колабораціонізму набула законодавчого вирішення після масштабного вторгнення Російською Федерацією на територію України, що мало місце 24 лютого 2022 р. У зв'язку з цими подіями 3 березня 2022 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)», на підставі якого у КК України окремою статтею (ст.111-1 КК України) було встановлено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень України засвідчує, що з моменту внесення до КК України відповідних змін є тридцять три вироки у справах про колабораційну діяльність. Як приклад, слід навести вирок Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 19 серпня 2022 р. Так, 15 червня 2022 року, близько 12 год. 00 хв., А., перебуваючи в публічному місці, доступ до якого у робочий час завжди вільний, а саме в магазині, будучи громадянином України, в присутності покупців та іншого невизначеного кола осіб, у період запровадженого в Україні воєнного стану, публічно заперечував здійснення збройної агресії Російської Федерації проти України, які виразилися у висловлюваннях - «... війни ніякої в країні немає, війна ще буде...», а також не припиняючи своїх протиправних дій закликав до підтримання рішень та дій держави-агресора (російської федерації) висловлюючись - «...сюди (в Україну) потрібен Путін, він наведе тут порядок...» [10].

В іншому кримінальному провадженні досудовим розслідуванням встановлено, що громадянин України К. з початку вторгнення ЗС РФ на територію України, тобто з 24.02.2022 року по теперішній час, перебуваючи на території с. Кицівка Чугуївського району Харківської області публічно закликав до невизначеного кола осіб до підтримки рішень та дій держави агресора РФ та її збройних формувань. Зокрема, К., звертаючись до мешканців с. Кицівка, заперечував агресію ЗС РФ в Україні, казав, що всі руйнування відбуваються через ЗСУ та після встановлення ро-

сійської влади в Україні життя покращиться. Крім того, підсудний в кінці травня 2022 року, перебуваючи у громадському місці, а саме на вулиці Центральній в с. Кицівка Чугуївського району Харківської області в черзі людей за гуманітарною допомогою, публічно висловлював заперечення здійснення Російською Федерацією збройної агресії проти України та закликав до підтримки рішень та дій держави агресора. Такі дії К. органом досудового розслідування кваліфіковані за ч.1 ст.111-1 КК України - публічні заклики до підтримки рішень та дій держави-агресора Російської Федерації та її збройних формувань, тобто колабораційна діяльність [11].

Разом із тим, відповідні нововведення викликали гостру критику. Так, М.Рубашенко переконаний, що відповідальність за колабораціонізм уже криміналізована у складі злочину державної зради. А тому на думку цього вченого, запровадження нової форми такого діяння призведе до плутаними та становитиме небезпеку порушення прав і свобод людини. Науковець звертає увагу на те, що не слід розглядати як колабораціонізм саме лише перебування на певній службі чи посаді або лише здійснення владних, службових чи професійних функцій від імені окупанта (наприклад, функції правосуддя суддями, управлінських функцій посадовими особами органів місцевого самоврядування). Свою позицію аргументує тим, що людям, які проживають на окупованій території, необхідно десь працювати, навчатися тощо [12]. Розвиваючи цю думку, В.В. Кузнецов пише, що зважаючи на певну подібність складів державної зради та колабораціонізму є проблема можливого ухилення зрадників від більш суворого покарання, оскільки покарання за більшість форм колабораціонізму є менш суворим, ніж покарання за державну зраду [13]. Такі позиції не позбавлені раціонального зерна. Так, однією з форм колабораційної діяльності є публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора (ч.1 ст.111-1 КК України). Дії ж держави-агресора, передусім, спрямовані на захоплення території іншої держави. А тому в такому випадку особа фактично закликає до посягання на територіальну цілісність і недоторканність держави, що характерно для

складу злочину, передбаченого ч.1 ст.110 КК України. При цьому покарання за ці злочини є явно не рівнозначними: за ч.1 ст.111-1 КК України - позбавленні права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років, тоді як за ч.1 ст.110 КК України - позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією майна або без такої.

Ще однією формою колабораціонізму є передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (ч.4 ст.111-1 КК України). Однак такі суспільно небезпечні діяння вже давно криміналізовані у ст. 110-2 КК України «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України».

Висновки

Таким чином у теорії кримінального права існує цілий спектр думок навколо змісту та обсягу поняття «колабораційна діяльність». Втім ефективність кримінально-правової протидії проявам колабораціонізму, передусім, залежить від чіткого опису ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.111-1 КК України.

Література

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1482604>
2. Колабораціонізм. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC> (дата звернення: 14.07.2022).
3. В Украине зарегистрировали более 700 уголовных дел против коллаборантов. URL: <https://zn.ua/UKRAINE/v-ukraine-zarehistrovali-bolee-700-uholovnykh-del-protiv-kollaborantov.html>

4. Gordon Bertram M. The morphology of the Collaborator: The French Case. *Journal of European Studies*. 1993. № 23, no. 1 p. 1–25.

5. Про внесення змін до КК України (щодо колабораціонізму та посилення відповідальності за державну зраду) : Проект Закону України від 20 грудня 2017 р. № 7426. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7426&skl=9

6. Стиранка М.Б. Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні: дис. канд. юрид. наук. Спец.: 12.00.08. 2020 р. 268 с.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм: Проект Закону України від 6 грудня 2019 р. №2549. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67568

8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за побутове, адміністративне, економічне, військове, політичне, військово-політичне та інше співробітництво з державою-агресором - колабораціонізм): Проект Закону України від 23 лютого 2021 р. №5135. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71206

9. Висновок Головного управління на Проект Закону України Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за побутове, адміністративне, економічне, військове, політичне, військово-політичне та інше співробітництво з державою-агресором - колабораціонізм): Проект Закону України від 23 лютого 2021 р. №5135. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71206

10. Вирок Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 19 серпня 2022 р. Справа №285/3974/22. URL: reyestr.court.gov.ua.

11. Вирок Глобинського районного суду Полтавської області від 9 вересня 2022 р. Справа №527/1729/22. URL: reyestr.court.gov.ua.

12. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм за чинним КК України // Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування : матері-

SUMMARY

The article states that today in Ukraine the problem of criminal legal counteraction to collaborationism has finally received a proper legislative solution. The Verkhovna Rada of Ukraine has tried seven times to solve this problem in the relevant draft laws of Ukraine. And only the beginning of the open large-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine prompted the Verkhovna Rada of Ukraine to implement one of these options to criminalize collaboration activities.

Today, the issue of collaborationism, its concepts, features and types, limits of legal responsibility of collaborators, etc. are of particular importance in Ukraine, given the ongoing occupation of part of its sovereign territories, which occurred with the beginning of Russian aggression combined with hybrid methods of warfare. At the same time, the phenomenon of collaborationism, being quite carefully considered in the works of historians, is still insufficiently studied in legal science. Although the problem has been consistently in the spotlight of Ukrainian experts and government officials, it has not even come close to a proper solution.

Collaborationism as a narrative during the war was and remains a multifaceted and controversial phenomenon. On the one hand, it is guilt and betrayal, and on the other hand, it is a forced measure and condition for the survival of the population in the occupied territories. In the scientific literature at different times, based on the historical experience of collaborationism in the occupied states, distinguish its types and analyze, through the prism of political expediency, various manifestations of cooperation with the occupiers. It is stated that the criminalization of collaborationism requires a comprehensive and systematic approach. Some forms of collaborationism need to be clarified or excluded. Such forms of committing a criminal offense primarily duplicate forms of treason.

Key words: collaborationism, collaborative activities, crimes against the foundations of national security of Ukraine, criminal liability, high treason.

али міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12-13 жовтня 2016 р.) / редкол.: В. Я. Тацій та ін. – Х. : Право, 2016. С.234-239.

13. Кузнецов В.В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Вип. 70 (1). 2022. С. 374-381.